

ΚΑΛΛΙΤΣΑ*)

(Κρητική ιστορία).

ΑΠΟ τῇ Ρέθυμνο ξεκίνησε, στήν κάψα μέσα τοῦ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1829, ἄγγλος περιηγητής μ' ἄλογο καλὸ καὶ μ' ὁδηγὸ Σφακιανό, ποῦ κι' ἄλλοτες τὴν εἶχε γυρισμένη τὴν Κρήτη μαζί του, καὶ τραβοῦσε ἴσια κατὰ τὸ Διβάκι, στὰ νότια τῆς Κρήτης. Πέρασε ἀπὸ τ' Ἀρκάδι, ποῦ τριάντα ὀχτὼ χρόνι' ἀργότερα γραφτό του εἴτανε νάστράψη καὶ νὰ βροντήση στὸν κόσμο σὰ δεύτερο Μισολόγγι, πῆρε πλάγι τὴν οὐρανόγγιχτη τὴν Ἰδη, διάβηκε τοῦ Ἀσώματος τὴν κοιλάδα, κι' ὥσπου νὰ φτάση στήν Κρύα Βρύση, εἴταν τὰ σημειωματάρια του γεμισμένα νότες, νότες ἀρχαιολογικῆς, τοπογραφικῆς, ιστορικῆς νότες, καθετίς ποῦ ὁ ἴδιος ἐβλεπε κ' οἱ καλογέροι ἢ οἱ χωρικοὶ τοῦ δηγοῦνταν.

Σκοπὸς τοῦ αὐτοῦ τὸ ταξίδι νὰ μαζέψῃ ὕλικὸ καὶ νὰ γράψῃ βιβλίον δὲν εἴταν, αὐτὸ τὸ εἶχε καμωμένο σὲ ταξίδια προτερινά. Σκοπὸς τοῦ εἴτανε νὰ πάῃ στ' Ἀποδοῦλο, χωριουδάκι τῆς ἐπαρχίας τοῦ Ἀμαριοῦ, καὶ νὰ κάμῃ ἔρευνες σπουδαῖες σὰν τίς ἀρχαιολογικῆς τοῦ μελέτες γιὰ κάποια φαμελιά ποῦ σὲ κεῖνα τὰ μέρη ἔπρεπε ἀκόμα νὰ σώζεται. Ἐπρεπε νὰ βρῇ τῆς Κυρίας Μπάρτλεη τὴ μάνα καὶ τὸν πατέρα, ἢ τοῦλάχιστο κάποιο τῆς συγγενῆ. Ζήτημα ποῦ μποροῦσε τὸν

*) Σχεδὸν ὅλα τὰ περιστατικὰ αὐτῆς τῆς ἱστορίας εἶνε παρμένα ἀπὸ τὰ Ταξίδια τοῦ Dr Pashley, Vol. I, 301/303, καὶ Vol II, 160/174. Γιὰ ν' ἀποδειχτῇ ἴσως ἄλλη μιὰ πῶς «ἡ ἀλήθεια εἶνε κάποτες πρὸ παράξενη ἀπὸ τὴ μυθιστορίαν».

καθένα μας νὰ σαστίσῃ, νὰ γυρεύῃς λᾶει, μάννα καὶ πατέρα μιᾶς Κυρίας Μπάρτλεη στ' Ἀποδοῦλο τῆς Κρήτης! Μὰ στὸν ἀκούραστο τὸν περιηγητὴ μας, τὸ Μιλόρδο, καθὼς τὸν ἔλεγαν, ποῦ ἱκανὸς εἶταν ἀπὸ μερικὰ χρονοφαγωμένα ψηφιά σὲ μάρμαρο τσακισμένο ἀπάνω ἱστορίες ἀλάκερες νὰ σκαρώσῃ, ποῦ κι ἀπὸ τὰ λόγια τῶν Ἀμαριωτῶν ἀρχαιοτήτες μάζευσε, σὲ κείνονα μήτε τοὺς γονιοὺς τῆς Κυρίας Μπάρτλεη νὰ ξετροπώσῃ δύσκολο πρᾶμα δὲ φαίνότανε. Τόσο μάλιστα εὐκολο, ποῦ ἂν ἐμεῖς, ποῦ τίποτις ἀκόμα ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἱστορία δὲ μαντεύουμε, ἂν τύχαινε νὰ ξέρουμε ὅσα ἐκεῖνος ἐγνώριζε καὶ ταξιδεύαμε μαζί του, καὶ τότε βλέπαμε νὰ κατεβαίνῃ ἀπὸ τᾶλογο, λίγη ἀπόστασις ἀπὸ τ' Ἀποδοῦλο, καὶ νὰ γυρεύῃ, ἀλλοῦ Κυλλώπεια τεύχη, κι ἀλλοῦ πύργους Βενετικούς, γλήγορα θὰ χάναμε τὴν ὑπομονή μας μὲ τὸ Μιλόρδο.

Ὁ Σφακιανὸς του ὅμως ὁ ὁδηγός, πεντάξυπνος βουνήσιος ποῦ εἶδε σπαθὶ καὶ φωτιά στὸν καιρὸ του, ποῦ πέτρα δὲ σήκωνες Κρητικὴ νὰ μὴν τονε βρῆς ἀποκάτω, τὸν ἤξερε καλλίτερ' ἀπὸ τὰ μᾶς τὸ Μιλόρδο. Καὶ τὸν ἄφινε καὶ σκάλιζε, καὶ γύρευε, κ' ἔγραφε. Ὡσπου χαρτάκι ἄγραφο δὲν τοῦ ἔμεινε ὅταν τέλος πάντων μιὰ βραδινή, ὅ,τι βασίλευε ὁ ἥλιος, μπαίνανε στ' Ἀποδοῦλο ἀποσταμένοι κ' οἱ τρεῖς τους, Μιλόρδος, ἄλογο, Σφακιανός.

Πρῶτο πρᾶμα ποῦ ἔχαμε ὁ Μιλόρδος ὅταν εἶδε κάποιον Ἀποδουλίτη στὴν ἄκρῃ τοῦ χωριοῦ, εἶτανε νὰ ρωτήξῃ, σὲ γλῶσσα καθάρια ρωμαίικη, καὶ μάλιστα μὲ ἰδίωμα Κρητικόν, καταποῦ βρίσκεται τὸ σπίτι τοῦ Προέστου. Οἱ Προεστοὶ τῶν χωριῶν εἶταν τοὺς καιροὺς ἐκεῖνους, καθὼς καὶ τώρα ἀκόμα, τῶν ταξιδιωτῶν οἱ καλλίτεροι φίλοι.

— Πολλὰ τὰ ἔτη στ' ὄνομά σας, εἶταν ἡ ἀπάντησις τοῦ εὐγενικοῦ χωριανοῦ, κι ἀμέσως θυμήθηκε ὁ Μιλόρδος τὸ στίχο τοῦ Εὐρυπίδη:

ᾠ φῶς, προσειπεῖν γὰρ σὸν ὄνομ' ἔξεστί μοι».

— Εἰστε Ἕλληνες ἐδῶ πέρα, γύρισε κ' εἶπε τοῦ Σφακιανοῦ, κι' ἄς λέν ὅ,τι θέν.

—Μὰ νὰ βροῦμε καὶ τὸ σπίτι τοῦ Προεστοῦ, ἀποκρίνεται ὁ κουρασμένος ὁ Σφακιανός.

—Τοῦ Προεστοῦ, τοῦ Καπετὰν Ἀλεξαντράκη; πετιέται καὶ λέει ὁ χωρικός, ἐγὼ νὰ σᾶς πάω.

Δὲν πέρασαν ἀπὸ πολλὰ σπίτια γιὰ νὰ φτάσουνε στὸ σπίτι τοῦ Προεστοῦ.

Χτυπάει τὴν πόρτα ὁ χωρικός δυνατὰ καὶ μὲ βία.

—Ποῖος εἶνε; φωνάζει γυναικῆσια φωνὴ ἀπὸ μέσα.

—Ἄνοιξε, κερά Ἀρετοῦσα, κ' εἶνε ἓνας Μιλόρδος.

—Ἐλα Χριστὲ καὶ Παναγιά μου! Καὶ τί νὰ τὸν κάμω, ποῦ εἶμαι ὀλομόναχη!

—Ἄνοιξε σύ, καὶ γὼ σοῦ βρῖσχω καὶ τὸν Ἀφέντη, ἀποκρίνεται ὁ Ἀποδουλίτης ἀπ' ἔξω.

—Καλησπέρα τῆς ἀφεντιᾶς σας, λέει ὁ Ἀποδουλίτης τῆς κερά Ἀρετούσας ὅταν ἄνοιξε. Τρέχω τώρα νὰ φέρω καὶ τὸν Ἀφέντη.

Μπῆκε ὁ Μιλόρδος, πῆρε ὁ Σφακιανὸς τᾶλογο νὰ τὸ φροντίσῃ σὲ πλαγινὸ χωραφάκι, ἔτρεξε κι ὁ χωρικός νὰ φέρῃ τὸν Προεστὸ ἀπὸ τὴν ἀγορά.

Ἡ Κερά Ἀρετοῦσα φερότανε συμμαζεμένα καὶ ὀλιγομίλητα στὴν ξαφνικὴ παρουσία τοῦ μεγαλονόματου ξένου. Ἄναψε τὴ λάμπα, ἔφερε τὸ γλυκό, ἔπειτα στάθηκε ἀντίκρου τοῦ μὲ χέρια δεμένα, πλάγι στὴν πόρτα τῆς κάμαρας, σὰ νὰ πῆς ἑτοιμὴ νὰ τὸν ὑπηρετήσῃ. Ὁ Μιλόρδος, συνηθισμένος ἀπὸ τέτοια συστήματα, τὴν παρακάλεσε νὰ μὴν κοπιᾷ καὶ τὸν παραστέκεται, μόνο ἄς τὸν ἀφήσῃ μονάχο, ὥσπου ν' ἄρθῃ ὁ Νοικοκύρης. Τὸν ἄκουσε ἡ Κερά Ἀρετοῦσα, καὶ βγῆκε.

Δὲν ἔμεινε πολὺ ὥρα μόνος τοῦ ὁ Μιλόρδος. Καὶ πρὶ νὰ ξεδιαλύνῃ καλὰ στὸ νοῦ του ἂν τὸνομα τοῦ χωριοῦ εἶνε κι αὐτὸ ἀπομεινάρι παλιοῦ ὀνόματος, ἢ ἀπλὸ γέννημα τῆς σκλαδιᾶς, ἦρθε ὁ προεστὸς ὁ Ἀλεξαντράκης, καὶ μαζί του κι ὁ Σφακιανός, ποῦ πρόσμεινε στὴν αὐλή, μὰ τὸν προσκάλεσε μέσα τώρα ὁ Νοικοκύρης.

Ἀφοῦ ἀντάλλαξαν τὰ συνηθισμένα ρωτήματα κι ἀπαντήματα, ἔπειτα καθήσανε καὶ δείπνησαν, ἄρχισε ἡ ῥμιλία τους νὰ γίνεται πρὸ ζωηρῇ, μὰ ἀντάμα καὶ σπουδαία, καὶ μ' αὐτὴ

τὴν ὁμιλίαν ἀρχίζουμε τὴν ἱστορίαν μας, ποῦ ὅσο εἶνε παρά-
ξενη, ἄλλο τόσο κι ἀληθινή.

*
**

— Ὅχτῳ χρόνιαν, γυρίζει καὶ λείπει ὁ κύρ Ἀλεξαντράκης τοῦ Μιλόρδου, καὶ τὸ εἶπε μὲ ὄψη τόσο συλλογισμένη καὶ μελαγχολική, ποῦ γιὰ πρώτη φορά, στὸ φῶς τῆς ἀδυνατόφωτης λάμπας, παρατήρησε ὁ Ἄγγλος ὁ ταξιδιώτης τὴν περὶ λυπη ματιά, τὰ βασανισμένα καὶ πονοδαρμένα χαρακτηριστικά τοῦ ἀγαθόκαρδου Προεστοῦ, ποῦ ἐδειχνε ὅλα τὰ σημάδια τῶν γερατειῶν ἐξὸν τὰ χρόνια, ἐπειδὴ ἀπὸ πενηντάρης παραπάνω δὲν πρέπει νὰ εἶτανε. Ὅχτῳ χρόνιαν, κι' ἄλλοτε μᾶς φαίνονται σὰν ὀχτῳ μῆνες, ἄλλοτε σὰν αἰῶνες. Μῆνες, ὅταν συλλογιόμαστε τὰ παιδάκια μας, σὰν τὰ εἴχαμε γύρω μας μέσα στὸ ἔρμιο αὐτὸ σπιτικό. Αἰῶνες, ὅταν ἀνιστοροῦμε τίς μέρες καὶ τίς νύχτες ποῦ περάσαμε ὁλομόναχοι, κλαίγοντας, ἐλπίζοντας, παρακαλῶντας, καὶ πάλι πέφτοντας στὴν ἀπελπισία.

— Δηλαδή ἀπὸ τὰ 21; κάνει ὁ Μιλόρδος, πασχίζοντας νὰ καθήσῃ κι' αὐτὸς διπλοπόδι, καθὼς οἱ ἄλλοι.

— Ἀπὸ τὸ 21, ἀπὸ τὸ χρόνο ποῦ ἄναψε ἡ ἐφτάχρονη ἡ φωτιά, ποῦ μᾶς λευτέρωσε μιὰ λωρίδα καὶ μᾶς τὴ βάρφισαν Ἑλλάδα, σὰ νὰ εἶτανε, βλέπεις, Τουρκία ἡ Κρήτη, ἡ Σάμος, ἡ Ρόδος καὶ τόσα ἄλλα νησιά καὶ στεριές.

Εἴμαστε ἀπὸ τοὺς πρώτους ποῦ σηκωθήκαμε ἐδῶ στὴν Κρήτη. Ἰούλιος τοῦ 21. Οἱ Σφακιανοὶ μᾶς τὸν πρωτανοίξανε τὸ χορὸ.

Ἄναψαν ἐδῶ τὰ μάτια τοῦ Σφακιανοῦ ὁδηγοῦ, καὶ πῆρε ἡ πολεμική του ἡ ὄψη ἀέρα περήφανο.

— Ἰούλιος τοῦ 21, ἐξακολούθησε ὁ Προεστός. Σηκώθηκαν οἱ Σφακιανοί, καὶ ποῦ νὰ τοὺς βάλουν κάτω μονάχοι τοὺς οἱ Χανιώτες! Τρέξαν μερμηγκιές ἀπὸ τὰνατολικά τοῦ νησιοῦ, παντῆς λογῆς ἀρματωμένοι Μουσουλμάνοι, νὰ βοηθήσουν τοὺς Χανιώτες καὶ τοὺς γειτόνους τοὺς. Καὶ πληθὺς ἄλογα καὶ μουλάρια, νὰ φέρουνε πίσω μαζί τους τὰ λάφυρα ἀπὸ τὰ Σφακιά.

Χαμογέλασε ἄγρια ἐδῶ ὁ Σφακιανός, κ' ἔσφιξ' ἓνα κρασί.

— Πέρασαν κι' ἀπὸ δῶ τὰ βρωμόσκυλα· μὰ μᾶς ἄφησαν ἥσυχους τότες. Καιρὸ δὲν εἶχανε γιὰ σφαγές καὶ γιὰ ρήμαξες. Στὸ γύρισμά τους ὁμως, στὴν ἑξαφνη ἐκείνη τὴν μπόρα, —

— Μὲ τὸ συμπάθειο, ἀφέντη μου Προεστέ, διακόβει τὴν ὁμιλία ὁ Σφακιανός καὶ λέει, κρῖμα θὰ εἶνε νὰ μὴν τὰ ποῦμε τῆς εὐγενείας του ὅλα καταπῶς ἔγειναν. Θὰ πῆς τοῦ τὰ δηγήθηκα ἐγὼ στὰ ταξίδια μας ἄκρες μέσες· μὰ ταιριάζει, θαρρῶ, πρὶ νᾶρθης στὴν ἐπιστροφή τῶν ἀπίστων, καὶ στὴν καταστροφή τῶν πιστῶν, νὰ τοῦ ποῦμε πῶς ἔγεινε ἐκείνη ἡ δουλειὰ τῶν Σφακιῶν.

— Μὰ καὶ ποῖος εἶταν ἐκεῖ, νὰ μᾶς τὰ πῇ ;

— Ἐγὼ εἴμουνα ! πετιέται καὶ λέει ὁ Σφακιανός.

— Ἀμε στὸ καλὸ, Χριστιανέ, καὶ μὲ τρόμαξες, γυρίζει καὶ τοῦ κάνει μισογελῶντας ἡ Κερά Ἀρετοῦσα, ποῦ ὡς τώρα σήκωνε τὸ τραπέζι καὶ συγύριζε, μὰ στὰ τελευταῖα λόγια τῆς ὁμιλίας εἶτανε καθισμένη μὲ τὰργόχειρό της, κι' ἄκουγε μὲ εἶδος ἀπάθεια, μὰ ποῦ δὲ φαινότανε καὶ καθαυτὸ ἀδιαφορία, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπὸ στόχαση, κρίση, κ' ὑποταγὴ στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Μὰ ἔδλεπες καὶ κάτι πιώτερο στὸ πρόσωπο τῆς φρόνιμης Ἀποδουλίτισσας. Ἐλαμπε στὴν ὄψη της κάποια κρύφια ἐλπίδα, ποῦ τὸ σύζυγό της δὲν τονε φώτιζε· κάποια πίστη ἀκλόνητη, ποῦ σ' ἀντρίκια καρδιὰ εὐκολα δὲν ριζώνει.

— Μὰ δὲν εἶνε, κερά μου, νὰ μὴ φωνάξῃ ἄνθρωπος, ξαναλέει ὁ Σφακιανός. Ἀκούς ἐκεῖ, λέει, ποῖος εἶτανε νὰ τὰ δῇ ! Θυμᾶστε, δόξα νᾶχη ὁ Θεός, Μιλόρδε μου, τότες ποῦ σᾶς περνοῦσα ἀπὸ τὸν Ἀσχυρό, σὰν ἀφήσαμε τὸ Πρόσνερο καὶ τραθήξαμε κατὰ τὸ Κράπι, κι' ἀπὸ κεῖ ἀνεβήκαμε στὰ στενὰ τῶν Σφακιῶν, πρίνους γεμᾶτα, καὶ κινοῦσαμε κατὰ τὸν Ἀσχυρό. Ἐκεῖ, ἐκεῖ μὲ τὰ γυμνὰ τὰ βουνὰ θεόρατα κι' ἀπὸ τίς δυὸ τίς μεριές.

— Καὶ δὲν τὰ θυμοῦμαι τὰ κόκκαλα τὰσπρισμένα στὴ φάραγγα μέσα ;

— Γειά σας ! Ἐκεῖ λοιπὸν πρέπει νὰ πᾶμε νὰρχίσουμε

τὴν ἱστορία μας πρὶ νὰ τὴν φέρουμε δῶ. Γιὰ νὰ νοιώσετε τὸν πόνο τοῦ κυρ Προεστοῦ, πρέπει πρῶτα μὲ τὴν ἄδειά σας, νὰ διηγηθοῦμε τὸ δικό μας τὸ μέρος.

Ἄν συμφωνῇ ὁ κυρ Ἀλεξαντράκης, λέει ὁ Μιλόρδος, καλλίτερα, θαρρῶ, ἔτσι. Γιατὶ εἶνε καὶ κάμποσα χρόνια ποῦ τᾶκουσα.

— Νὰ ἡ ὥρα! Καὶ γιατί ὄχι; ἀποκρίνεται ὁ Ἀλεξαντράκης. Πρῶτος ἐγὼ ποῦ θέλω νὰ τὰ μάθω καταπῶς ἔγινε ὁ πόλεμος τῶν Σφακιῶν.

— Κρίμας ποῦ δὲν εἶνε χειμῶνας, νὰ σᾶς ψήσουμε καὶ κάστανα, λέει χαμογελῶντας ἡ Κερά Ἀρετοῦσα, ἐκεῖ ποῦ ἔρραβε. Νὰ σᾶς φέρω ὅμως μερικοὺς πεπονόσπορους ποῦ τοὺς ἔχω στεγνωμένους στὸν ἥλιο, νὰ διασκεδάζετε λέγοντας.

— Ἐγὼ λέγω νὰ μᾶς φέρης κι ἄλλο κρασί, Ἀρετοῦσα, τῆς κάνει ὁ Προεστός, γιατί τοῦ φίλου μας τὸ λαρύγγι ἔχει νὰ δουλέψῃ.

— Ἄ μπᾶ! μὲ λίγα λόγια θὰ τὴν ἀποσώσουμε κιόλας τὴν ἱστορία τῆ Σφακιανῆ. Μὰ εἶνε, θὰ πῆς, κ' ἡ ἄλλη κατόπι, ἡ καθαυτὴ ἱστορία, λέει μὲ κάπια πονηριὰ ὁ Σφακιανός.

— Γλήγορα, γλήγορα τὸ κρασί, κερά μου, φωνάζει ἀνυπόμονα ὁ Μιλόρδος, εἰδεμὴ δὲν ἀρχίζουν οἱ φίλοι. Κ' οἱ νύχτες πολὺ μεγάλες τώρα δὲν εἶνε.

— Λοιπὸν καλησπέρα σας, κι ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ, λέει ὁ Σφακιανός, ἀφοῦ κατέβασε μιά, καὶ καλοκάθισαν πάλι.

Εἶταν ἀποφασισμένος ὁ Πασᾶς, καθὼς ξέρετε, νὰ μᾶς βάλῃ κάτω, καὶ τὸν Αὐγούστο τοῦ 21, ξεκίνησε μ' ἀμέτρητους Μουσουλμάνους κατὰ τὸν Ἀσκυφό. Ποῦ νὰ τὸ σταματήσης τέτοιο κακό! Ἀναγκάστηκαν οἱ δικοί μας νὰ πιάσουνε τὰ δυτικὰ τὰ βουνά.

Καλοστρωθῆκανε μιὰ μέρα οἱ φίλοι μέσα στὸν κάμπο τοῦ Ἀσκυφοῦ, καὶ μᾶς προσμένανε νὰ κατεβοῦμε νὰ προσκυνήσουμε. Ἐμεῖς ὅμως εἶπαμε, παρὰ προσκύνημα, κάλλιο τὴν τέχνη μας τὴν παλιά. Ὅλη τὴ νύχτα τὴν περάσαμε τρέχοντας καὶ ζητῶντας βοήθεια ἀπὸ τὰ χωριά. Ὡς καὶ στὸ Μαλαξὰ στείλαμε καὶ φωνάξαμε τοὺς μερικοὺς Ἀσκυφιῶτες ποῦ φύλαγαν ἐκεῖνο τὸ κάστρο, νᾶρθουν κι αὐτοί. Κ' ἔτσι,

σάν ξημέρωσε, καὶ μαζευτήκαμε ὅλοι στὸ ξερόκαμπο, πρέπει νὰ εἴμαστε καμιά πεντακοσαριά.

Καὶ μιὰ γαλήνη ἐκείνη τὴν πρωϊνὴν, ποῦ φύλλο δὲν ἀνεμίζουνταν. "Ὁ τι βγῆκε ὁ ἥλιος, ξεκινήσαμε κατὰ τὸν κάμπο γεμάτος ὁ κάμπος σκηνὲς καὶ στρατό· καὶ τοὺς ἔβλεπες δὲν τοὺς ἔβλεπες, πίσω ἀπὸ τὸν καπνὸ ποῦ σιγὰ σιγὰ ἀνέβαινε ἀπὸ τὰ καμένα χωριά τριγύρω. Ἐνας μας ἀρχηγὸς τότες, ὁ Ροῦσσοι, διαλέγει καὶ παίρνει μαζί του μιὰ συντροφιά, καὶ μπαίνει στὸ σπίτι του, ποῦ εἴτανε ἀπάνω ἀπάνω κατὰ τὸ ἀνέβασμα τοῦ βουνοῦ, ὡς ἓνα βόλι μακριὰ ἀπὸ τὸν κάμπο. Μπαίνει, καὶ βρίσκει μιὰ σφίδα γεμάτη κρασί, ποῦ δὲν τὸ παρατήρησαν ὡς φαίνεται οἱ Τοῦρκοι. "Ὅλοι μας ἤπιαμε ἀπὸ τὸ κρασί ἐκεῖνο. Ἀξέχαστη πρωϊνὴ. Ξαναμαζευόμαστε, καὶ κατεβαίνουμε πὶο κοντὰ στὸν κάμπο. Καὶ πίσω ἀπὸ κάτι χαμηλοὺς τοίχους, ἀρχίζουμε τὴ φωτιά. Μιὰν ἄλλη μας συντροφιά πάλι, ποῦ πιάσανε τὶς Πέτρες καὶ τὸ Σταυροράχι, λίγο παρακάτω, χτυποῦνε ἀπὸ κείνη τὴν πλευρὰ τὸν ἴδιον καιρό. Οἱ Τοῦρκοι, θαρρέψαντας στὴν ἀρχὴ πῶς κατεβαίναμε ἀπὸ τὸ βουνὸ νὰ προσκυνήσουμε, ὅταν πρωτάκουσαν αὐτὲς τὶς τουφεκιές, λύσσαξαν. "Ὅλο τοὺς τὸ σκυλόλογι παρατάχτηκε ἀμέσως, κι ἀπὸ τὴν ἀνατολὴ τοῦ ἡλίου ὡς τ' ἀπομесеήμερο χτυποῦσαν τὰ ταμπούρια μας. Εἶχαν καὶ τρία κανόνια. Τὰ δικὰ μας τὰ τουφέκια τόσο κρότο δὲν ἔκαμναν, μὰ κάθε μας βόλι ἔδρισκε καὶ τὸ νοικοκύρη του.

Σιγὰ σιγὰ οἱ πεντακόσιοι μας γίνονται χίλιοι, μὲ τοὺς χωριανούς ποῦ ὁλοένα μαζεύουνταν. Ἐνα μας μέρος τρέχει κατὰ τὰ βορεινὰ τοῦ κάμπου, κι ἀνάβει φοινικὴ φωτιά κατὰπάνω τους. Οἱ Ὀθωμανοὶ ποῦ βρισκότανε ἐκεῖ, τρόμαξαν, κοντοστάθηκαν, κι ἄξαφνα λάσπη! Τοὺς βλέπουν οἱ ἄλλοι κοντὰ μας, δρόμο κι αὐτοί. Τοὺς παίρνουμε τότες τὸ κατόπι, καὶ τοὺς κομματιάζουμε τὰ πισινὰ τους, καθὼς τραβούσανε κατὰ τὸ μονοπάτι ποῦ φέρνει στ' Ἀποκόρωνα.

Ἐκεῖ ποῦ κατεβαίνανε κατὰ τὸ μέρος ποῦ ὁ λόγγος ἀρχινάει καὶ στενεύει, παίρνουνε μερικοὶ δικοί μας δίπλα τὰ βουναράκια, καὶ τρέχοντας σὰ λαγωνικὰ τοὺς προκάνουν ὅ,τι ἀρχίζανε νὰ φαίνονται παρακάτω στὴ φάραγγα. Ἐνας ἓνας τοὺς πέφτανε σάν τὶς μυίγες μὲ τὰ λάθευτα βόλια μας. Κά-

μανε μιὰ στιγμή νὰ δείξουνε στῆθος· μὰ γλήγορα τὸ κατὰ-
λαβαν πῶς εἶνε χαμένοι, κι ὅπου φύγη φύγη τότες ὅλοι
τους. Ἀφίνουν ἄλογα, μουλάρια, καθετίς, καὶ παίρνουνε
τὰ βουνά.

Ἀπὸ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ λόγγου ὡς τὸ Κράπι εἶταν ὁ
τόπος στρωμένος νεκρούς. Βδομάδες πέρασαν καὶ δὲν μπο-
ροῦσες νὰ πλησιάσης ἐκεῖνα τὰ μέρη ἀπὸ τὴ βρώμα.

Ὡς τὸν Ἀλμυρὸ τοὺς ἀκολοιούσαμε. Μέρους καὶ μέρους
γυρίζαμε τὰ βουνά καὶ τοὺς ξολοθρεύαμε ὅσους βγῆκαν ἀπὸ
τὸ δρόμο τους νὰ γλυτώσουν. Ὡς χίλιοι τους πρέπει νὰ χά-
θηκαν τότες, ἄφησε πιά τὰ κανόνια καὶ τᾶλογα. Καλὰ καὶ
κάνεις τὸ σταυρό σου, κερά μου. Γιὰ τὸ τιμημένο τὸ σῶμα
καὶ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ μας πολεμοῦσαμε τότες, κι' ὁ παπ-
πᾶς μπροστὰ μπροστὰ μὲ τὴν ἱερὴ τὴ σημαία. Σίδερο εἶταν
ἡ καρδιά μας, σίδερο καὶ τὸ σῶμα μας. Χάδεμα δὲν ἔδε-
χούμαστε ἀπὸ τίς γυναῖκες μας τίς μέρες ἐκεῖνες. "Οποῖος
Σφακιανὸς δίνει τὴν καρδιά του σ' ἀγάπες, βόλι πικρὸ τὸν
προσμένει στὸν πόλεμο. Μήτ' ἓνας μας δὲ σκοτώθηκε στὸν
πόλεμο ἐκεῖνο.»

*
**

Ὁ Μιλόρδος, ἂν καὶ πολλὰς φορὲς τᾶκουσε αὐτά, ἔβγα-
λε ὅμως τὸ σημειωματάρι του πάλι καὶ τράβηξε μερικὲς
γραμμὲς. Οἱ ἄλλοι κάθουνταν σιωπηλοὶ καὶ συλλογισμένοι.

— "Ἀχ, τὰ πλερώσαμε ὅλα μὲ γυναῖκες καὶ μὲ παιδιά,
ὅταν γύριζαν πίσω λυσσαγμένοι καὶ πηγαίνανε κατὰ τ' ἀνα-
τολικά οἱ θεοκατάρτοι! Εἶπε μὲ πόνον βαρὺ ὁ Ἀλεξαντρά-
κης. Κ' εἶνε ὥρα μας τώρα νὰ μάθετε τὸ τί τράβηξε αὐτὸ
τὸ χωριό, ποῦ κανέννας μας μήτε τουφέκι δὲ σήκωνε, μήτε
σημαία δὲ βάσταγε.

— Ἡ παλιά ἡ πολιτικὴ τους, τὰ σκυλιά! Φωνάζει ὁ
Σφακιανός. Δὲν μπορούσαν νὰ δείρουν τὸ γάδαρο, καὶ δέρ-
νανε τὸ σαμάρι.

— Ὅπου ἔδρισκαν ἄντρα, τότε σκότωναν, κι ἄς εἶταν
καὶ γέρος, ὅπου παιδὶ καὶ γυναῖκα, σκληδιά κι ἀτιμιά.

— Μὰ τάχατες ὁ Σερῆρ Πασᾶς τὰ συχωροῦσε μαθεῖς
αὐτά; ρωτάει ἀνυπόμονα ὁ Μιλόρδος.

— 'Ο Παῖς ; κι' ἂν δὲν τὰ συχωροῦσε, ποῖος τότε ρωτοῦσε τέτοιες ὥρες ! Αὐτοὶ εἴτανε ὅξω φρενῶν. Σὰν μπόρα πέρασαν τρομερή. Ἀκούσαμε τᾶγριο βοητό της καὶ τρέξαμε κι' ἀνεβήκαμε τὸν Ψῆλορείτη σὰ γίδα. Μόνο μερικοὶ γέροι ἀπομείνανε στὸ χωριό, καὶ τοὺς ἔσφαξαν οἱ ἀθεόφοβοι ! Μὰ ἄς τὰ ποῦμε καταπῶς ἔγειναν, τοῦλάχιστο τὰ δικά μας, νὰ μάθετε γιατί δὲ φέγγει μπροστά μας τὸ πρόσωπο τῆς χαριτωμένης μου τῆς Καλλιτίσας αὐτὴ τὴν ὥρα.

Ἀνασηκώθηκε ἐδῶ ἄξαφνα ὁ Μιλόρδος μὲ κάποια περιέργεια στὴν ὄψη. Γρήγορα ὅμως ἡσύχασε πάλι, ἴσως γιὰ νὰ καλοακούση τὴν ἱστορία.

— «Εἴχαμε τότες θανατικὸ στὸ χωριό μας, λέει ὁ Προεστός. Τέσσερα παιδιὰ μᾶς εἶχε παρμένα ὁ Χάρος. Μᾶς ἔμεναν τρία, ἡ Καλλιτίσα, ὁ Γιάννης, κι' ὁ Κωστάκης, τὸ βυζαστάρικὸ μας. Γιὰ νὰ γλυτώσουμε τὰ δυὸ μεγαλύτερ' ἀπὸ τὸ θανατικὸ, τὰ βάζουμε σὲ παράμερο καλύβι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, μαζί μὲ μιὰ γυναῖκα ποῦ εἶχε καὶ δικά της τρία παιδιά. Ἐμεῖς μὲ τὸν μικρὸ τὸν Κωστάκη ἐμείναμε στὸ χωριό. Τότες εἴταν ποῦ ξέσπασε ἡ μπόρα ἡ φοβερή. Τὶς ἀκούγαμε ἀπὸ μακριὰ τὶς φωνές τους, καὶ δίχως μῆτε πόρτες νὰ κλειδώσουμε φεύγαμε ὅλοι κατὰ τὸ βουνό. Ἐμεῖς ὅμως εἴχαμε καὶ τᾶλλα δυὸ μικρὰ νὰ φροντίσουμε, κ' εἶπα τῆς Ἀρετούσας νὰ περιμεῖνῃ λιγάκι νὰ πάω νὰ μιλήσω τῆς γριᾶς στὸ καλύβι, νὰ μὴ φοβηθῇ. Τρέχω λοιπὸν σὰν ἀστραπὴ στὸ καλύβι, καὶ τοὺς λέω νὰ μὴ νοιάζονται, μόνο νὰ κάθονται μέσα κρυμμένοι, κ' οἱ ἄπιστοι δὲ θάνέβουν ὡς ἐκεῖ πέρα. Κατόπι ξαναγυρίζω τρεχᾶτος στὸ σπίτι νὰ πάρω τὴν Ἀρετοῦσα μὲ τὸ μικρὸ καὶ νὰ φύγω. Τί νὰ δῶ ὅμως, πρὶν ἀκόμα νὰ πλησιάσω ! Τούρκους γεμᾶτο τὸ σπίτι, καὶ μόλις πρόφταξα κ' εἶδα τὴν Ἀρετοῦσα μου καὶ τὴν κουβαλοῦσαν μὲ τὸν Κωστάκη στὴν ἀγκαλιά της !

Πῆρα τὰ βουνὰ σὰν τρελλός. »

Σημάδια στενοχωρίας ἔδειξε τώρα τῆς Κερᾶς ἡ ὄψη, καὶ πρὶ νὰ προχωρήσῃ ὁ Προεστός, καμώθηκε πῶς κάτι ἤθελε νὰ φροντίσῃ, καὶ σηκώθηκε καὶ βγῆκε ἀπὸ τὴν κάμαρα.

— «Καλὰ ἔκαμε καὶ βγῆκε ἡ δύσμοιρη, λέει τότες μὲ ἀνακούφιση ὁ Προεστός. Δὲν τῆς ἔρχεται νὰ τὰκούγγῃ, δὲ μοῦ

έρχεται καὶ μένα νὰ τὰ δηγοῦμαι μπροστά της. Τήνε πήρανε σκλάβα μὲ τὸν Κωστάκη εἰς τὸ Διδάκι. Ἄς εἶνε καλὰ ὁ ἀδερφός της ποῦ τὴν ἀναγνώρισε ἐκεῖ καὶ τοὺς ἀγόρασε καὶ τοὺς δυὸ πρὶ νὰ τὴ στείλουν ὡς τὸ Μισίρι. Κ' ἔτσι σὰν πέ-
 ρασε τὸ κακό, καὶ κατεβήκαμε στὸ ρημογμένο μας τ' Ἀπο-
 δοῦλο, μοῦ τὴν ἔφεραν πάλι πίσω τὴν Ἀρετοῦσα μου μὲ τὸ
 ὑστεροπαῖδι της, καὶ τὰ νοῖξαμε πάλι τὸ σπιτικό μας. Σπι-
 τικό ὅμως δεκατισμένο ἀπὸ τὸ θανατικό, ποῦ μᾶς ἔφαγε
 τρία, καὶ ἀπὸ τῶν ἄπιστων τὴ φοβερὴ ρήμαξιά, ποῦ μᾶς ἄρ-
 παξε τᾶλλα δυό, τὴν Καλλίτσα καὶ τὸ Γιαννάκη. Δίκιο εἶχα
 ἐγὼ νὰ τῆς λέω, τότες ποῦ φεύγαμε, τῆς γυναῖκας τοῦ κα-
 λυβιοῦ, πῶς ἀπὸ κεῖ δὲ θὰ περάσουν οἱ ἄπιστοι. Δὲν πέρασαν
 ἀπὸ κεῖ. Πλημμύρισε τὸ χωριὸ μὲ τὶς χιλιάδες τους, κι'
 ὅμως παρέξω δὲ σκορπιστήκανε, μόνο σὰν τᾶστροπελέκι ποῦ
 κόβει ἴσιο δρόμο καὶ καταστρέφει, ἔτσι πέρασαν κ' ἔφυγαν.
 Κι ὡς τόσο ἓνας τους, ὁ Ἐξ' ἀπὸ δῶ πρέπει νὰ τὸν ἔσπρω-
 ξε, καὶ βγήκε ἀπὸ τὸ δρόμο του νὰ μαζέψῃ, λέει, χορτάρια.
 Καὶ μαζεύοντας χορτάρια, πήρε τὸ μάτι του τὸ καλύβι! Τὸ
 σιμώνει μὲ βῆμα σιγανὸ καὶ προφυλαχτικά, μὴν τύχῃ κ' εἶχε
 ἄντρες μέσα. Χτυπάει τὴν πόρτα, καὶ ρωτᾷ ποῖος κατοί-
 κοῦσε μέσα, κι' ἂν ἔχῃ ἄντρες. Βγαίνει ἡ γυναῖκα ἀπὸ τὸ
 παράθυρο καὶ τοῦ λέει ὅχι. Τὴν προστάζει τότες νὰ ξεμαν-
 ταλώσῃ τὴν πόρτα. Τί νὰ κάμῃ ἡ γυναῖκα, ἀνοίγει τὴν πόρ-
 τα. Κι' ἅμα βεβαιώθηκε ὁ Τοῦρκος πῶς εἶταν ἀπροστάτευτο
 τὸ καλύβι, γώθηκε μέσα. Δὲν ἄφῃκε μήτε γυναῖκα, μήτε
 παιδιά. Ἰσια στὸ Διδάκι τοὺς κουβάλησε καὶ τοὺς ἔξῃ, στὰ
 νότια τοῦ νησιοῦ. Καὶ τώρα νὰ δῆτε τὸ πιὸ παράξενο! Ἐκεῖ,
 στὸ Διδάκι, ἀφοῦ χωρίστηκε πρῶτα ἡ γυναῖκα μὲ τὰ τρία
 παιδιά της ἀπὸ τὴν Καλλίτσα κι ἀπὸ τὸ Γιαννάκη, καὶ κα-
 τόπι πάλι ὁ Γιαννάκης ἀπὸ τὴν Καλλίτσα, κ' ἐτοιμαζότανε
 μιὰ μέρα ἓνας Ἀράπης νὰ φορτώσῃ τὴ δύστυχη τὴν Καλ-
 λίτσα σὲ ζῶο, νὰ τὴν κατεβάσῃ στὸ λιμάνι γιὰ τὸ Μισίρι,
 τί ἄλλο νὰ δῇ ἡ Ἀρετοῦλα μου, σκλάβα τότες ἀκόμα καὶ
 κείνη στὸ Διδάκι μὲ τὸ μικρὸ στήν ἀγκάλῃ της, καθισμένη
 σιμὰ σὲ παράθυρο ἀντικρύ, τί ἄλλο νὰ δῇ παρὰ τὴν ἀκριβὴ
 της τὴν Καλλίτσα σὲ κ ο φ ί ν ι μέσα βαλμένη στὸ πλάγι
 τάλόγου, ξεκινῶντας κατὰ τὸ φοβερὸ τὸ ταξίδι τῆς λησμο-

νησιᾶς καὶ τῆς ἀτιμιᾶς ! Σὰν τρελλὴ τσίριξε, κ' ἔπесе χάμω, μὰ ποῖος νὰ τὴν ἀκούσῃ, καὶ ποῖος νὰ τὴ νοιαστῇ ! Μῆτε τὴν ξανάειδε πιά, μῆτε τὴν ξανάκουσε τὴν Καλλιτίσα τῆς.

— Στάσου ! πετιέται καὶ λέει ὁ Μιλόρδος. Δὲν τὴν ἄκουσε ἡ μικρὴ τῇ φωνῇ ;

— Κι ἂν τὴν ἄκουσε, ποῦ νὰ τὸ ξέρουμε ; ἀποκρίνεται γελῶντας τὴν πατέρα, σὰ νὰ τοῦ φάνηκε νόστιμο τέτοιο ρῶτημα.

Τὴ στιγμὴ ἐκείνη ξαναμπαίνει κ' ἡ Ἀρετοῦσα.

— Ἀκούς τί μᾶς ρωτᾷ ἡ ἀφεντειά του, Ἀρετοῦσα ; ἂν σ' ἄκουσε, λέει, ἡ Καλλιτίσα τότες ποῦ τῆς φώναξες ἀπὸ τὸ παράθυρο.

— Βέβαιο πῶς μ' ἄκουσε, ἀποκρίνεται μὲ ζωηρότητα ἡ Κερά, καὶ μὲ τὴ σπίθα πάντα τῆς ἐλπίδας στὰ μάτια τῆς. Τὴν ἄκουσε τῇ φωνῇ ἐκείνη κ' ἡ Καλλιτίσα, τὴν ἄκουσε κι ὁ Θεός. Καὶ τὸ λέγω καὶ τὸ ξαναλέγω, πῶς ἡ φωνὴ ἐκείνη ποῦ ἀπὸ τὰ φυλλοκάρδια μου τότες βγήκε, θὰ μοῦ τῆνε φέρῃ τὴν ἀκριβὴ μου μιὰ μέρα.

— Ὅριστε ! Πάλι τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια ! "Ὅλο τὴν προσμένει, κι ὅλο ἔρχεται ἡ Καλλιτίσα. Κάποτες καὶ τὸ σπíti τὸ συγυρίζουμε γιὰ τὸν ἐρχομὸ τῆς, καὶ—

— Σταθῆτε, ἀφεντικό, νὰ σᾶς χαρῶ, γυρίζει καὶ λέει τοῦ Προεστοῦ ὁ Σφακιανός, γιατί σὰ νὰ θέλῃ κάτι νὰ μᾶς πῇ ἀπὸ δῶ ὁ Μιλόρδος.

— Τίποτις, ἀποκρίνεται συλλογισμένα ὁ Ἀγγλος ὁ ταξιδιώτης. Στοχαζοῦμουνα μόνο νὰ σᾶς ρωτήσω ἂν δὲν ἀκούσετε καμιὰ εἶδησι ἀπὸ τότες.

— Ὅχτῶ χρόνια τώρα, Μιλόρδε μου, κι ἄλλο δὲ μάθαμε παρὰ πῶς τῆνε στείλανε στὸ Μισίρι. "Ὅσο γιὰ τὸν ἀδερφό τῆς τὸ Γιαννάκη, αὐτὸς ἔμεινε στὸ Μεγαλόκαστρο μ' ἕναν Ἀγᾶ, καὶ τούρκεψε, καὶ μῆτε νὰ μᾶς ξέρῃ πιά δὲ θέλει τώρα.

— Ἀμὲ ὁ Κωστάκης, τὸ μικρὸ μικρό ;

— Δὲν τὴν εἶπαμε ὡς τόσο τοῦ καημένου τοῦ Κωστάκη τὴν τύχη, λέει τῆς Κεράς τοῦ Προεστός, καὶ μὰ τὴν ἀλήθεια παράξενο δὲ μοῦ φαίνεται, ἀφοῦ θελήσαμε ὅλα νὰ τοῦ τὰ ποῦμε σὲ μιὰ βραδινή. Τὸ χάσαμε καὶ κεῖνο, Μιλόρδε, εἰδεμὴ δὲ θὰ μᾶς ἐβρισκες ὀλομόναχους ἀπόψε σὰν κούκλους.

“Εξη παιδιά, κ’ ένα δὲ μᾶς ἀπόμεινε γιὰ τὰ γερατειά μας!

— Ἐκεῖνο μᾶς τὸ πῆρε ὁ Θεὸς σὰν τὰ πρῶτα τρία, καὶ δὲ μᾶς πέφτει λόγος στὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, λέει τώρα ἡ Προεστίνα. Μὰ ἡ Καλλιτσα μου, ἡ Καλλιτσα, τὸ ξέρω, κατιτίς μου τὸ λέει πῶς δὲ μᾶς χάθηκε. Ὡς καὶ στὸν ὕπνο μου σχεδὸν κάθε νύχτα τὴ βλέπω. Τὴ βλέπω μὲς στὸ κοφίνι, καὶ τρέχω νὰ τὴ γλυτώσω, καὶ μοῦ ξεφεύγει πάντα τᾶλογο τὸ καταραμένο! Πόσες φορές εἶπα τοῦ Προεστοῦ μας νὰ πᾶμε μαθὲς ὡς τὸ Μισίρι, νὰ τὴ γυρέψουμε. Μὰ ποῦ ὁ τρόπος, καὶ σὰν πᾶς, λέει, ποῦ νὰ πρωτογυρέψῃς! Καὶ σὲ πιά χαρέμια θὰ σ’ ἀφήσουνε νὰ μπῇς! Καὶ ἂν τηνε βρῇς, ποῖος Πασᾶς θὰ σοῦ τηνε δώσῃ, ποῦ τὰ γαλανὰ της τὰ μάτια μονάχα —

— Σπάνιο πρᾶμα, μάτια γαλανὰ στὴν Κρήτη! παρατηρεῖ ὁ Μιλόρδος.

— Νά, κάτι βαθύτερα ἀπὸ τὰ δικά σας.

*
* *

Ἄνάγκη δὲν εἶχε ὁ Μιλόρδος κι ἀπ’ αὐτὸ τὸ σημάδι νὰ πεισθῇ πῶς βρισκότανε στῆς Κυρίας Μπάρτλεη τὸ σπιτικό, καὶ πῶς εἶχε ἀντίκρυ του τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα τῆς πανώριας ἐκείνης κόρης, ποῦ ὀχτὼ χρόνια τώρα ταξιδεύοντας ὁ φίλος του ὁ Μπάρτλεης στὸ Καίρο, τὴν παρατήρησε στὸ παζάρι καὶ ἀπὸ Ἀράπη τὴν ἀγόρασε μικρὴ μικρὴ, κι ἀνάλαβε τὴν ἀνατροφή της μ’ ἓνα καὶ μόνο σκοπὸ, νὰ τὴν κάμῃ συντρόφισσα τῆς εὐγενικιάς του ζωῆς. Αὐτὰ ὅμως ὅλα, πῶς νὰ τὰ ξεστομίσῃ μὲ τρόπο ποῦ νὰ μὴν ἀποτρελλαθοῦν ἀπὸ τὴ χαρά τους οἱ μυριοθασανισμένοι γονιοὶ της, δὲν τὸ καλοσυλλογίστηκε ὁ περιηγητῆς μας ὅταν ἐρχότανε στ’ Ἀποδοῦλο νὰ τοὺς ἀνακαλύψῃ, —τόσο λίγο ἴσως τὸ ἐλπίζε.

Ἀποφάσισε τὸ λοιπὸν νὰ τοὺς καλονυχτίσῃ, καὶ νὰ ἡσυχάσῃ αὐτὴ τὴ νύχτα, ἀφοῦ εἶπε τῆς κερὰ Ἀρετούσας πῶς καλὰ κάμνει νὰ ὑπομένῃ καὶ νὰ ἐλπίζῃ.

Τὴν αὐριανὴν πρωὶ Μιλόρδος καὶ Σφακιανὸς εἶχανε μακρινὴ ὁμιλία στὸ περιβόλι μέσα τοῦ Προεστοῦ.

— Νὰ πάρῃς τᾶλογό σου, κ’ ἴσια στὴ Ρέθιμνο. [Ξέρεις πῶς ἐκεῖ ἔφτασε τίς προάλλες μαζί μου ἀπὸ τὴν Ἀλεξάν-

τρεῖς ὁ Κος κ' ἡ Κα Μπάρτλεη, καὶ μὲ προσμένουνε νὰ γυρίσω πρὶ νὰ ξεκινήσουνε γιὰ τὴν Ἀγγλία. Νὰ τοὺς δώσης αὐτὸ τὸ γράμμα, καὶ νὰ τοὺς ὁδηγήσης ἐδῶ καὶ τοὺς δύο τους, μαζί μὲ τοὺς δούλους τους.

— Μὰ σὰν τί μαθὲς νὰ τρέχει, ρωτᾷ μ' ἀπορία ὁ Σφακιανός.

— Σὰν τί νὰ τρέχει; Δὲν τῶνοιωσες ἀκόμα πῶς ἡ ὠραία ἐκείνη ἡ Κυρία Μπάρτλεη ποῦ εἶδες στὴ Ρέθιμνο εἶνε Κρητικιά, κ' εἶνε κ' ἡ Καλλιτσα, ἡ χαμένη κόρη τῆς Προεστίνας; Δὲν τᾶκουσες τὸνομά της τότες ποῦ τὴνε φώναζε ὁ σύζυγός της νὰ προστάξῃ νὰ σοῦ φέρουν ἓνα κρασί, ὅταν ξεκινούσαμε;

— Μεγάλος πῶς εἶτανε ὁ Θεός, Μιλόρδε μου, τῷξερὰ ἀπὸ τὴ δουλειὰ ἐκείνη τῶν Σφακιῶν· μὰ ὅχι καὶ τόσο μεγάλος καθὼς μοῦ φαίνεται τώρα μ' αὐτό του τὸ θᾶμα! Ὡς τόσο, τοῦ λόγου σου τί θὰ κάμῃς, ὥσπου νὰ γυρίσουμε;

— Βλέπω κ' ἔχει ἓνα τεφτέρι ὁ Προεστὸς ἄγραφο. Θὰ τὸ πάρω μαζί μου, καὶ θὰ πάγω νὰ καλοεξετάσω αὐτὸ τὸ Καστρί ἐκεῖ κάτω, ποῦ λένε πῶς εἶταν Ἑλληνικὴ Πολιτεία. Ὡς ἐκεῖ μπορῶ καὶ πεζὸς νὰ πάγω. Ὡς τόσο ἐτοιμάζου ἐσύ.

Ἐφυγε ὁ Σφακιανὸς μὲ τᾶλογο, καὶ καθὼς τραγουδοῦσε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ πηγαινάμενος, βγῆκε ὁ Προεστὸς στὸ περιβόλι· νὰ προσκαλέσῃ τὸ Μιλόρδο νὰ πάρουνε γλυκὸ καὶ καφέ.

— Νὰ μὲ συμπαθῆστε ποῦ πρέπει νὰ μείνω καμιά δυὸ μέρες ἐδῶ, τοὺς εἶπε στὸν καφὲ ἀπάνω ὁ Μιλόρδος, ὥσπου νὰ γυρίσῃ ὁ Σφακιανὸς μὲ μερικoὺς μου συνταξιδιώτες ποῦ πρέπει νὰ σᾶς δοῦν καὶ νὰ σᾶς γνωρίσουν. Εἶνε ἓνας Ἀγγλος Κύριος κ' ἡ γυναῖκα του, ρωμαίῖσα ὅμως αὐτή, καὶ μάλιστα Κρητικιά.

— Ἀμέτε στὸ καλὸ, ἄνθρωπέ μου, φωνάζει γελαζοῦμεν ἡ κερά Ἀρετοῦσα, ποῦ μὲ κάμνετε καὶ περνοῦνε λογιῶ λογιῶ στοχασμοὶ ἀπὸ τὸ νοῦ μου! Δὲ λέγω πῶς δὲ θὰ μᾶς ξανάρθῃ ἡ Καλλιτσα, ὁ Ἀγγλος ὅμως αὐτός, —

— Ὅριστε μας πάλι πρῶι πρῶι, παρατηρεῖ μουρμουρίζοντας ὁ κύρ Ἀλεξαντράκης.

— Ἀφήστε τήνα νὰ ἐλπίζῃ καὶ νὰ πιστεύῃ, γιατί ὄχι, καλέ μου Προεστέ. Μήπως τάχα ὁ Θεὸς δὲν τὴν ἄκουσε τότες τῇ φωνῇ της ; Γιατί τάχα νὰ μὴν εἶνε ἡ Καλλίτσα ἡ γυναῖκα τοῦ Ἀγγλου, ἀφοῦ μάλιστα εἶνε καὶ Κρητικιά ;

— Νά το ! Δὲ σοῦ τῶλεγα τόσα χρόνια ; φωνάζει πάλι ἀφίνοντας τὸν καφέ της χάμου ἡ κερά Ἀρετοῦσα, καὶ σηκονόμενη. Ἡ Καλλίτσα μου, ἡ Καλλίτσα μου ἔρχεται, κι ὁ Θεὸς μοῦ τὴ φέρνει.

— Θὰ μοῦ τὴ λωλάνετε τὴ γυναῖκα μου, Κύριε Μιλόρδε, καὶ νὰ σᾶς πῶ, καλλίτερα νὰ μὴν τὴν ἀνάβετε πιώτερο τὴν ἐλπίδα της.

— Μὰ ἐγὼ σᾶς λέγω πῶς πρέπει νὰ τὴν ἀνάβω αὐτὴ τὴν ἐλπίδα, κι ἀπὸ ἐλπίδα βεβαιότητα νὰ τὴν κάνω πρέπει, γιατί ἡ Καλλίτσα σας εἶνε ποῦ θὰ ἔρθῃ μεθαύριο μὲ τὸν Κύριο Μπάρτλεϋ, τὸν ἄντρα της, σηκώθηκε κ' εἶπε ὁ Μιλόρδος μὲ σπουδαιότητα, μὰ ἀντάμα καὶ μὲ ἡρεμία.

Ἔμειναν ἀμίλητοι μιὰ στιγμὴ κ' οἱ δύο τους, πατέρας καὶ μάννα.

Ὡσπου ὅμως νὰ ξανανοίξῃ τὸ στόμα του ὁ Μιλόρδος, ποῦ ἔτρεμε ἀπὸ φόβο νὰ μὴν τοὺς παρασυγκινήσῃ, βρέθηκαν κ' οἱ δύο ἀγκαλιαστοί, κι' ἄλλο δὲν ἄκουγες παρὰ βασταγμένα ἀναρροφήματα.

— Νὰ σᾶς πῶ τώρα κ' ἐν' ἄλλο, τοὺς εἶπε ὁ Μιλόρδος, πρὶν ἀκόμα νὰ περάσῃ ἡ πρώτη συγκίνηση. Καιρὸ δὲν ἔχετε νὰ χάνετε. Ἡ κόρη σας εἶνε τώρα καλομαθημένη, ἕξι χρόνια στὸ Σκολεϊό, κι ἄλλα δύο στὴν Ἀγγλία. Καὶ νὰρχίσετε ἀμέσως νὰ τοιμάζετε τὸ σπιτικό σας. Κ' ἐπειδὴ ἔχουν καὶ δούλους μαζί τους βάλετε ὅσο πιώτερα κρεβάτια μπορεῖτε. Πάρετε καὶ τὸ σπίτι τὸ πλαγινὸ στὴν ἀνάγκη γιὰ μιὰ βδομάδα. Ἀπὸ χρήματα μὴ νοιάζεστε.

— Μιὰ βδομάδα ! Θεὸς καὶ Παναγιά ! Νὰ τὸ κουνήσουνε πιά δὲν ἔχουν ἀπὸ τ' Ἀποδοῦλο ! φωνάζει ἡ κερά Ἀρετοῦσα.

— Αὐτὰ τὰ βολεύετε ὅταν ἔρθουν. Ἴσως σᾶς πάρουν καὶ σᾶς στὴν Ἀγγλία. Τώρα δουλειά. Ἐγὼ πηγαίνω ὡς τὸ Καστρί νὰ γυρέψω ἀντίκες, καὶ δὲ θὰ μὲ ξαναδῇτε ὡς μεθαύριο. Γεῖά σας.

— Μιὰ στιγμή, νὰ μοῦ ζήσης, Μιλόρδε, ποῦ μᾶς ἔφερες τέτοιο μεγάλο καλό. Μιὰ στιγμή, νὰ μᾶς πῆτε τὸ πῶς ἔτυχε αὐτὸ τὸ πρωτάκουστο. Ἀπὸ τὸ χαρέμι μαθὲς τὴνε πῆρε;

— Τὴνε πῆρε ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Θεοῦ νὰ σᾶς τὴνε φέρῃ. Τᾶλλα θὰ τὰ μάθετε ἀπὸ τὴν ἴδια, σὰν ἔρθῃ.

Κ' ἔφυγε ὁ Μιλόρδος κατὰ τὸ ἀγαπημένο του τὸ Καστρί.

*
* *

Μετὰ μερικὲς μέρες, ἐκεῖ ποῦ ἔβλεπαν καὶ καμάρωναν καὶ ψιθύριζαν ἀπὸ μακριὰ οἱ καταχαρούμενοι οἱ Ἀποδουλιῶτες, κ' ἔλεγε ἄλλος τὸ κοντό του κι ἄλλος τὸ μακρύ του, περπατοῦσανε στὸ βασίλειμα τοῦ ἡλίου ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, στὰ ριζοβούνια τοῦ Ψηλορείτη, καὶ σεριανίζανε τὶς ὁμορφιὲς τριγύρω, ἢ περήφανη Ἀρετοῦσα μὲ τὴν ἀγγελολοκάμωτὴ τῆς τὴν κόρη, καὶ κάπου κοντά τους ὁ Μπάρτλεης μὲ τὸ Μιλόρδο. Οἱ δυὸ γυναῖκες μιλοῦσανε γιὰ τὰ παλιά τους, κ' οἱ δυὸ ἄντρες γιὰ ἀρχαιότητες.

Ὁ κύρ Ἀλεξαντράκης μὲ τὸ Σφακιανὸ ἀκολουθοῦσανε μερικὰ βήματα κατόπι, μιλῶντας ὁ ἓνας γιὰ τὶς σφαγές, ὁ ἄλλος γιὰ τὴν ἀξέχαστη τὴ μάχη τοῦ Ἀσκυφοῦ.

ΑΡΓΥΡΗΣ ΕΦΤΑΛΙΩΤΗΣ

Κ Α Ν Ε Ν Α

ΜΙΑ βραδυὰ ἐρώτησα τ' ἀστέρι· νὰ μοῦ ποῦνε
 "Ἄν τὰ γλυκὰ ματάκια σου δακρύζουνε γιὰ μένα,
 Καὶ τ' ἄστρα μοῦπαν μυστικά «Ἐσένανε ζητοῦνε,
 Δακρύζουνε γιὰ σένα!»

*

Κ' ἐρώτησα τὰ μάτια σου νὰ μάθω τὴν ἀλήθεια·
 «Ὅχι! μοῦ εἶπαν, δὲν βογγοῦν γιὰ σένανε τὰ στήθεια.
 — Ποιὸν νὰ πιστέψω, ἐφώναξα, τὸν οὐρανὸ ἢ σένα;»
 Μ' ἀπάντησε: — «Κανένα!»

ΑΛ. Κ. ΠΕΡΔΙΚΙΔΗΣ